

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının aparıcı nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətləri olmuş Əhməd Ağaoğlu (1869-1939) ilə türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımlayan bir sıra şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin əsasən ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər həmin şəxslərin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.



Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Atam digər böyük bacım Təzər məktubunda isə belə yazırdı:

"Məni Mərrix ulduzunda axtarırmışsan. Ah, qızım, mən də o parlaq ulduzu həbsxananın ən yüksək balkonundan hər gecə seyr edirəm və sizi gözlərim önünə gətirməyə çalışıram. Kim bilir, o ulduz neçə dəfə bizim baxışlarımızı və baxışlarımızla birlikdə qəlblərimizi, hissələrimizi, arzularımızı birləşdirib. Və kim bilir, zülm və ədavətin bizim kimi neçə min qurbanı o ulduzdan ümid və təsəlli umub".

Maltada əsirlərin başına açılan iztirablı bir oyun vardı: Vətəndən gələn məktubları ünvan sahiblərinə çox gec çatdırır, ya da yerli-dibli vermir, cırıb atırdılar. Bu səbəbdən də aylarla bir-birimizdən xəbər tutma bilmirdik, müxtəlif ehtimalların və bitib-tükənmək bilməyən əndişələrin içərisində batıb qalırdıq. Atam əsirlərə rəva görülən zülm-lər arasında ən çox bu məktub məsələsindən mütləssir olurdu:

"Yenə iki həftədir ki, sizdən heç bir məktub almadım. Aydın məsələdir, yazırsınız, amma mən ala bilmirəm. Yəqin, adicə məktublaşmanı da bizə çox görürlər. Zərər yox! Haqsızlıq üstündən edilən haqsızlıqlar haqqa daha tez çatmağa yardımçı olur. Əlbəttə, bir gün gələr, zalımlar belə zülm-lərindən usanarlar".

Həftələrlə davam edən namə-lumluğun, xəbərsizliyin gətirdiyi dərin melanxoliya birdən-birə əli-nə yetişən kiçik bir məktub sayə-sində öz yerini hüduzsuz sevincə verirdi. O zaman atamın qələmindən təvəkkülə, daha da səbirlə ol-mağa çağıran belə sətirlər çıxırdı:

"Gözlərimin nuru, qızlarım və oğullarım!

Şiddətlə, ruhumun bütün atəşi ilə intizarını çəkdiyim məktub-larınuzu aldım. Çoxdan bəri ta-maşasından məhrum olduğum o sevimli yazılarınızı təkrar-təkrar oxudum. Sevindim, məmnun ol-dum, təsəlli tapdım. Son bir ay ya-rımı böyük, çox böyük bir iztirab içərisində keçirdiyimdən sevin-cim, şadlığım da eyni dərəcədə bö-yük oldu. Zətan gözlə quşçuğazım məni məhzun görərək daim təsəl-li verir, qızlarımın və oğullarımın həmişə atalarını düşündüklərini, məktub yazdıqlarını söyləyirdi.

Lakin buna heç cür inana bilmirdim. Nəhayət, məktublarınızın gəlib çıxdığını eşidincə və sevincimi görünce quşçuğaz elə qəhqəhələr çəkdi, əvvəlki şübhələrimə o qə-dər güldü ki, özüm də pərt oldum. İndi o quşçuğazın salamlarını sizə çatdırıram. Quşçuğaz sizə bunları deyir:

Səbirlə və dözümlü olun. Unut-mayın ki, ötüb keçən 1919-cu il atanız və məmləkətiniz üçün ən fəlakətli il oldu. Mənim kimi siz də dua edin ki, yeni gələn 1920-ci il daha xoş və məsud ilə çevrilsin. Amma tək dua ilə kifayətlənmə-yin. Eyni zamanda çoxluca çalışın. Çünki yalnız səy, zəhmət yolu ilə bu fəlakətlərin nəticələrini aradan qaldırmağa bəzi, mən burada atanızı əyləndirmək üçün nə qədər çalışıram. Siz də mənə oxşama-ğa səy edin. Xüsusilə də özünüzi həyatın müxtəlif gərmişləri qarşı-dında səbir və dözümlü göstərməyə alışdırın. İnsanlar xoş səsim, gözəl rəngim olduğuna görə mənə satın aldılar, əsir etdilər. Vətənimdən, ailəmdən, azadlığımızdan ayrıldılar. Lakin bunlar məni ruhdan salma-dı. Həyatımı yenə mümkün qədər düzənli etməyə, nizama salmağa, yaxşılaşdırmağa çalışdım və son-da buna müvəffəq oldum. Siz də elə edin. Atanızın yeganə xahişi hər zaman ananızı, qardaş-bacila-rınızı, müəllimlərinizi, dostlarınızı məmnun etmək vəzifəsinin öhdə-sindən gəlməyinizdən, əxlaqınızın hər zaman mətin və yerində olma-sından ibarətdir.

Quşçuğazın sizə söylədik-ləri bunlardır. İndi nə cavab verəcəksiniz?"

Atamın məktubunda haqqında bəhs olunan quşçuğaz bir kanar-ya-tutuquşu idi. Onu aldığı əv-vəlki məktublarından birində xə-bər vermişdi:

"Sizə bir xəbər verim: Atanız bir kanarya alıb. Gültəkin qə-dər (o zaman hələ yalnız iki ya-şında olan kiçik bacım - müəllif-in qeydi) oynaq və şeytandır. Gündüzlər qəfəsini pəncərəmin önünə qoyuram, axşamlar otağa gətirirəm. Bir görəydiniz, necə gözəl və şuxdur. İki barmağımın arasında tutduğum bir tikə qən-di görər-görməz çırpınır, özünü ora-bura vurur, qanadlarını sal-layır və şəkəri istəyir. Yeyəndən sonra isə elə gözəl oxumağa baş-layır ki...

Bəzən quşdan soruşuram: Bəs indi uşaqlarım nə iş görür?"

Gülür, əvvəl-əvvəl cavab ver-mək istəmir. Sonra "Əfəndim, sizin uşaqlarınız çox yaramazdır-lar! - deyir. - Bilirsinizmi, Səmə-din bağırıqları Şahzadəbəşinə qə-dər gedib çatır?"

Məktublarında daxilindəki bö-yük inam və imanı bizlərə əşila-mağa çalışır, üfüqləri qaranlıq, halı pərişan vətənin gələcəyindən həmişə arxayınlaqla, ümid və hə-rarətlə bəhs edirdi:

"Bura gəlib çıxan Avropa qə-zətləri hər gün daha yaxşı və tə-səlliverici xəbərlər gətirərək, bizə əsarətin iztirablarını unutturur.

Millətimizin hümməti ilə məm-ləkətimizin xilas olacağı ümidi qəlbimizə yeni sevinclər verir. Anadolunun əzm və səbatı artıq təsirini göstərməyə başladı. Mə-dəni adlandırılan millətlər zülm və istibdad önündə yuxulu və-ziiyyətdə qalarkən, işıq şərəqdən gəlir. Çürümüş, həya və abır-dan məhrum millətlərin ölü qəblərinə bu dəfə türklər yeni ruh bəxş edəcəklər".

Digər bir məktubunda isə deyilirdi:

"Mən bu məktubu sizə yazarkən Süleyman Nazif, Əhməd Emin, Vəlid, Cəlal bəy-lərlə Esat və Mahmud paşalar bağçada gəzirlər. Vasif bəy ilə (Qara Vasif bəy) Rauf bəy¹ isə yanımda dururlar.

Belə olacağı ki-min ağı-lı-n a

Görünür, bu da əsarət həyatı-nın xüsusiyyətlərindən biridir. Bəzən insanın üzərinə dərin bir hüzn, sonsuz bir kədər çökür. Sə-bəbini bilmədən qərribə hissələrin təsiri altına düşürsən. Gözlərini doğma yerlərə tərəf çevirərək, sevdiyin insanlarla mümkün qə-dər tez qovuşmaq eşqi ilə alışıb yanırısan. Bax həmin o zamanlar-da insan həsrətini kağız üzərinə töküüb ürəyini boşaldır, daxilən rahatlanır. Allah xeyirli eləsin, bu gün məktub günüdür. Mən də sizi qarşımda görərək indi özümü sizinlə söhbətləşən kimi hiss edirəm".

Tezliklə Malta sürgünlülərinin geri dönəcəkləri xəbərini almağa başladım. Hətta atam özü də bir dəfə "Artıq azad olundum, gəli-rəm"- deyə teleqraf göndərdi. La-kin aradan günlər keçdi, bir xəbər çıxmadı. Nəhayət, yeni məktubu-nu aldım:

"Teleqramımın əvvəlcə si-zi sevinclərlə müjdələyib hər gün gəmilərin qabağına çıxardı-ğımı biləndən sonra hər birinizin iztirabını, ağırlığını özüm də yax-şı başa düşdüyüm xəyal qırıqlığı-na uğratdığım üçün çox mütləssir oldum və təəssüfləndim. Lakin nə edə bilərəm? Siz mənim yerimə olsaydınsız belə qəti zəma-nət alandan sonra dərhal xəbər çatdırmazdınız mı? Mən hələ də heyrət edirəm: necə olur ki, bi-zə belə əminliklə, qətiyyətlə söz verdikdən sonra hələ də burada saxlayırlar?"

Başqa bir məktubundan: "Bu məktubu sizə yazarkən duyduğum hissələri sözlə necə an-ladım? Həm əsəbiləşirəm, həm də gülürəm. Əsəbiləşirəm, çünki azad edilməyimizlə bağlı göndər-diyim teleqramın üstündən bir ay keçdi. Amma hələ də buradayam. Gülürəm, çünki bu bir ay ərzində hər gün, hər saat buradan hərəket etmək ehtimalı mövcuddur".

Bir axşam, təxminən saat ona yaxın səssiz küçəmizdə araba təkərlərinin taqıltısı eşidildi. Araba düz baxça qapımızın qa-bağında dayandı. Xidmətçimiz Həsənin "Bəyəfəndi! Bəyəfəndi!"-deyə qışqırdığını eşitdik. Qaçaraq aşağı endik. Atamız gəlmişdi.

Səhərə qədər oturdum. Yanında, yaxud düz gözünün qabağında olduğumuz halda bəzən birimizi təlaşla axtarıb, "Haradadır? Haradadır?" - deyə soruşuydu. Ertəsi gün gətirdiyi hədiyyələri payladı. Bunlar ölçüləri ayağımıza çox bö-yük ayaqqabılar, bədənimizə çox böyük olan paltarlar idi:

"Mən elə bilirdim siz lap böyümüsünüz".

Duyduğu böyük həsrət onu be-lə yanlıq düşüncəyə vadar etmişdi. Bir həftə sonra Anadoluya getdi.

¹ Əhməd Ağaoğlunun Malta sürgünündəki tale yoldaşları. Sonuncu iki şəxs – Mustafa Vasif Karakol (1880-1931) və Rauf Orbay (1881-1964) peşəkar hərbiçilər idi. Malta sürgünündən sonra hər ikisi Milli Mücadilə hərəkatında fəal iştirak etmişdi.

Davamı gələn sayımızda

Tərcümə edən: Vilayət QULİYEV, professor